

Rituelen

Inleiding

In deze eerste viering over rituelen – over twee weken is er nog een – staan we stil bij één van de rituelen in onze eigen vieringen: de viering van brood en wijn, of: het breken en delen. In de voorbereidingsgroep hebben we met elkaar gedeeld hoe we dat ritueel ervaren en wat het voor ons betekent. We ontdekten dat we sommige ervaringen & betekenissen delen maar dat we ook andere accenten leggen. Voor mij is dat – onder meer – de kracht van rituelen: dat ze verbinden en tegelijkertijd ruimte laten voor eigen invulling, die zelfs van keer tot keer kan verschillen. De liederen die we vandaag zingen, belichten ook verschillende aspecten van de viering van brood en wijn. Vandaag willen we jullie uitnodigen om iets te delen van de betekenis die het breken en delen voor je heeft. Op je stoel heb je daarvoor twee kleine kaartjes gevonden. We nodigen je uit om straks kort iets op te schrijven, bijvoorbeeld een paar woorden in aanvulling op de frase “brood van...” of “wijn van...”, zoals we bijvoorbeeld dit jaar met witte donderdag in de context van de Exoduslezing met elkaar 'het brood van de haast' hebben gegeten. In de liederen vind je die frase ook een aantal keer terug: brood van. Na de overweging klinkt er muziek door Eric en is er gelegenheid om je kaartjes te beschrijven. Na het intermezzo zullen we ze ophalen. De kaartjes vormen de instellingswoorden voorafgaand aan het breken en delen. Mogen de liederen en de woorden van vanmorgen ons, al is het maar even, met nieuwe ogen laten kijken naar een heel oud ritueel.

Lezingen

Lucas 22: 14-20

[14] Toen het zover was, ging hij samen met de apostelen aanliggen voor de maaltijd. [15] Hij zei tegen hen: 'Ik heb er hevig naar verlangd dit pesachmaal met jullie te eten voor de tijd van mijn lijden aanbreekt. [16] Want ik zeg jullie: ik zal geen pesachmaal meer eten voordat het zijn vervulling heeft gevonden in het koninkrijk van God.' [17] Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en zei: 'Neem deze beker en geef hem aan elkaar door. [18] Want ik zeg jullie: vanaf nu zal ik niet meer drinken van de vrucht van de wijnstok tot het koninkrijk van God gekomen is.' [19] En hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.' [20] Zo nam hij na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt.'

1 Korintiërs 10:16-17

[16] Maakt de beker waarvoor wij God loven en danken ons niet één met het bloed van Christus? Maakt het brood dat wij breken ons niet één met het lichaam van Christus? [17] Omdat het één brood is zijn wij, hoewel met velen, één lichaam, want wij hebben allen deel aan dat ene brood.

Overweging

'Brood en wijn', of 'Breken en delen', zoals het in de viering van 24 augustus jl. werd genoemd is zonder twijfel een ritueel binnen het geheel van onze vieringen. Symbolische handelingen die in iedere viering terugkomen. Toen ik er eens over nadacht wat het delen van het brood en de wijn voor mij betekent wist ik daar, anders dan dat ik het als een moment van rust en verbondenheid ervaar, niet goed een antwoord op te geven. Kennelijk was de beleving, het gevoel, tot nu toe voldoende. Na een actieve fase van zingen en luisteren ervaar ik een wat langer gerekt moment van verstillig, innerlijke rust, eigenlijk geen of weinig gedachten, en een gevoel van verbondenheid met degenen om me heen, met jullie. Maar, zo vroeg ik mij af, is dit het, is het niet meer of kan het niet meer zijn, iets diepers, hogers? Welke betekenis heeft dit vieren?

Denkend over de vorm waarin wij 'brood en wijn' vieren ging ik terug naar de eerste keren dat ik hier in deze ekklesia kwam. Het delen van brood en wijn in deze vorm, of net iets anders, kende ik wel. Als nieuweling keek ik hoe jullie dat doen en voegde mij daarin. Wel viel mij op dat jullie, terwijl we zo in een

halve kring staan, direct nadat je je buurvrouw of buurman haar of zijn stukje hebt gegeven je stukje matzes in je mond stopt, en niet even wacht tot de mandjes met brood de uiteinden van de halve kring hebben bereikt, tot ieder haar of zijn deel heeft. Bij de wijn is dat overigens wat lastiger. Maar dat is de uiterlijke vorm, misschien zo ontstaan, gegroeid. Waarschijnlijk is er ooit nagedacht over hoe brood en wijn te vieren, misschien ooit herijkt toen de ekklesia kleiner werd e vervolgens geëvolueerd tot wat het nu is.

Belangrijker dan de vorm vind ik het jammer dat ik niet van jullie weet hoe jullie het ritueel van brood en wijn ervaren, wat het voor jullie betekent. Is die betekenis gemeenschappelijk, het resultaat van al dan niet heftige discussies in ekklesiaberaden of geeft ieder van ons er zijn eigen betekenis aan? En als dat laatste het geval is weten jullie dan van elkaar wat brood en wijn voor ieder van jullie betekent? Delen jullie dit wel eens met iemand in kleiner of groter verband? Ik plaats mijzelf hier maar even buiten omdat ik dit tot de voorbereiding van deze dienst nog niet met iemand van jullie gedeeld heb, zelf ook niemand die vraag heb gesteld.

Denkend over de betekenis van het delen van brood en wijn ervoer ik dat het onderwerp ook wat beladens voor mij heeft, een zekere zwaarte. Ik weet wel waar die zwaarte vandaan komt. Al denkend zie ik een lange tafel met stijf gestreken witte tafellakens. Daaromheen stoelen. In het midden van de tafel staan zilveren schalen met stukjes brood, een karaf gevuld met wijn en bekers, toegedekt door een paar net zo stijf gestreken servetten. Vier keer per jaar was in de gereformeerde kerk van mijn jonge jeugd, de Valkenboskerk op de hoek van de Zuiderparklaan en de Loosduinsekade, de tafel gedekt. Na de preek – de dienst van het woord – volgde de dienst van de tafel, de viering van van het heilig avondmaal. Alleen zij die daartoe waren toegelaten werden uitgenodigd om aan het avondmaal deel te nemen. Toegelaten was je als je belijdenis had gedaan. Voorafgaand aan het eigenlijke avondmaal werd ieder opgeroepen bij zichzelf te onderzoeken of, en zo ja, in welke mate zij of hij zichzelf verloochent en zich, in gehoorzaamheid aan Gods wet, bekeert. Ik kan mij niet herinneren dat iemand die zelftest niet doorstond, maar kon mij – ook toen al – moeilijk voorstellen dat iedereen die vragen volmondig met ja zou beantwoorden.

Vervolgens schuifelden rij voor rij ernstig kijkende mannen en vrouwen, hun donkere jassen meestal nog aan, naar voren en zochten gedwee een plekje aan de tafel. Een even ernstig kijkende dominee brak het wittebrood en sprak de woorden “Het brood dat wij breken, is de gemeenschap met het lichaam van Christus. Neemt, eet, gedenkt en gelooft, dat het leven van onze Here Jezus Christus gegeven is tot een volkomen verzoening van al onze zonden.” Ouderlingen deelden dan al door de bakker op maat gesneden stukjes brood door.

Daarna schonk de dominee de wijn in onder het uitspreken van de formule: “De beker der dankzegging, waarover wij de dankzegging uitspreken, is de gemeenschap met het bloed van Christus.” Nadat de dominee een slok van de wijn had genomen nipten de gemeenteleden om de beurt aan één van de bekers. Ieder ging daarna terug naar zijn of haar plaats.

Belijdenis deed je als gereformeerde jongere meestal als je een jaar of achttien was. Voor mij zou dat toen nog wel tien jaar duren, minstens zo lang als, voor mijn gevoel, die hele dienst. Ik verveelde mij en telde de rijen van mensen die nog aan tafel moesten. Na de eerste tafel volgden er nog minstens drie, soms wel vier. Ik kan mij niet herinneren dat ik er iets van spiritualiteit bij ervoer, voelde mij vooral buitengesloten. Met vieren - dat zou toch iets feestelijks mogen hebben – had het in mijn beleving weinig te maken. Ik herinner mij niet dat ik, nadat ik uiteindelijk was toegelaten, ooit aan een avondmaal in die vorm heb deelgenomen. Waarschijnlijk is dat ik dat heb verdrongen.

Wel was ik mij er al heel jong bewust van dat het gereformeerde besef dat ons avondmaal waarachtiger was – in de zin van meer in lijn met wat daarover in de bijbel staat en daarmee in de lijn van Gods wil – dan dat van de roomsen en hervormden. De roomsen zouden geloven dat het ouweltje werkelijk het lichaam van Christus was en de wijn werkelijk Zijn bloed. Dat kon natuurlijk niet. En de hervormden, de volgelingen van Maarten Luther, zouden er niet heel veel anders over denken.

Wij gereformeerden geloofden daarentegen dat het eten van het brood dat wordt gebroken de gemeenschap met het lichaam van Christus en het drinken van de wijn de gemeenschap met het bloed van Christus betekent. De betekenis van de woorden 'gemeenschap met het lichaam en met het bloed van Christus' kon ik toen niet bevatten, en eigenlijk nog steeds niet.

Hoe dwingend dat gereformeerde besef was ervoer ik toen ik niet veel later met onze katholieke burens, die door omstandigheden een tijd voor ons zorgden, wel eens meeding naar hun kerk. Daar maakte ik kennis met hun viering van eucharistie. Een verwarrende ervaring. Heel wat minder zwaarte. Meer 'Gratias Agamus Domino Deo Nostro' – 'Brenge wij dank aan de Heer onze God' dan boetedoening. Tegelijk bracht mij dit in een gewetensconflict. Hier aan meedoen was met mijn gereformeerde zondebesef eigenlijk uitgesloten, maar ik wilde ook niet dat iedereen naar mij keek als ik niet in de rij aansloot.

Jaren later, in de jaren tachtig van de vorige eeuw, kwam ik in de Amsterdamse Studenten Ekklesia, een van oorsprong katholieke, maar inmiddels meet oecumenische – of misschien beter gezegd eigenzinnige – gemeenschap. Daar maakte ik kennis met een vorm van brood en wijn die lijkt op de onze, wel iedere week met een afgebakend begin met het uitspreken van de woorden: "Hier begint de dienst van de tafel, viering van de eucharistie, gevolgd door een meestal gezongen tafelgebed en daarna het delen van brood en wijn en een afsluiting. Hier kwam ik langzaam los van de gereformeerde verkramptheid. Blij wordt ik nog als ik denk aan het gevoel dat ik had toen pater Jan van Kilsdonk een net door hem afgebroken stukje matzes in mijn opengevouwde handen legde, hij mij echt aankeek en de woorden "Het lichaam van Christus" uitsprak. Hier, zo voelde ik en realiseer mij nu weer, mocht ieder het vieren van het avondmaal op haar of zijn eigen manier ervaren. Daarmee ervoer ik echte gemeenschap. Verbondenheid in – onuitgesproken – verscheidenheid. Een warme herinnering.

Terug naar het hier en nu. Zo dadelijk vieren wij met elkaar de dienst van eucharistie. Zonder een poging te willen doen dat helemaal anders te gaan doen, willen wij in deze viering proberen om enkele accenten wat anders te leggen. Misschien blijft er iets van over, misschien niet. Wel spreek ik de wens uit dat deze viering aanzet kan zijn om eens met elkaar te delen wat wij bij het breken en delen van het brood en het doorgeven van de wijn in de loop van de tijd hebben ervaren, of dat zich ontwikkeld heeft en hoe dat nu is.

Zo moge het zijn.

Voorbeden

Laten we bidden.

Eeuwige, die ons voor het licht gemaakt hebt.

We danken u voor elke glimp van hoop, elk beetje licht dat kiert in een wereld die vaak zo donker is.

We denken aan Syrië. Aan al die mensen op de vlucht.

We denken aan al die bootjes met asielzoekers die wanhopig proberen Europa te bereiken.

We denken aan Gaza.

We denken aan de landen die getroffen zijn door Ebola.

En we roepen u: wees aanwezig. Uw naam is toch: Ik zal er zijn.

Werk in ons dat wij u doen.